Öykü

satranç

Almanca Aslından Çeviren [illegible]

Dünya Edebiyatı

stefan zweig

SATRANÇ
Stefan Zweig

Dünya Roman-Öykü

TİMAŞ YAYINLARI | 4216
Dünya Edebiyatı Dizisi | 41

YAYIN YÖNETMENİ
İhsan Sönmez

EDİTÖR
Ayşe Tuba Ayman

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

İÇ TASARIM
Tamer Turp

1. BASKI
Mayıs 2017, İstanbul

3. **BASKI**
Mart 2020, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-2535-0

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alaykösku Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

STEFAN ZWEIG

28 Kasım 1881'de Viyana'da, Avusturyalı zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Almanya, Avusturya ve Fransa'da eğitim gördü. I. Dünya Savaşı sırasında Zürih'e geldi. Savaş karşıtı kimliğiyle tanındı. Savaş sonrasında Salzburg'da Frederike von Winternit'le evlendi. 1934 yılında Nazi baskısı nedeniyle Avusturya'yı terk etti. İlk eşinden ayrıldıktan sonra 1939'da Lotte Altman'la evlendi. Daha sonra New York'a gitti, ardından da Brezilya'ya yerleşti. Avrupa'nın düştüğü duruma dayanamayarak 1942'de karısıyla birlikte intihar etti. Deneme, öykü ve romanlarının yanında, kaleme aldığı yaşamöyküleriyle de ünlüdür. *Satranç*, *Amok Koşucusu*, *Yakıcı Sır*, *İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar* ve *Korku* en ünlü eserleri arasında yer alır.

Gece yarısı New York'tan Buenos Aires'e hareket edecek olan büyük yolcu gemisinde son saatin alışılmış koşuşturmacası hüküm sürmekteydi. Taşralı misafirler arkadaşlarını yolcu etmek için itişip kakışıyor, yamuk şapkalı telgrafçı delikanlılar birtakım isimler bağırarak yolcu salonlarına girip çıkıyor, valizler ve çiçekler yerde sürükleniyor, orkestra güvertedeki konserini aralıksız sürdürürken çocuklar merakla merdivenlerde bir aşağı bir yukarı koşturuyorlardı. Bense bu şamatanın biraz uzağında, gezinti güvertesinde bir tanıdıkla sohbet ediyordum ki tam yanımızda iki ya da üç defa parlak flaşlar patladı; anlaşılan gazeteciler gemi demir almadan hemen önce ünlü birine hızla sorular yöneltiyor ve fotoğraflarını çekiyordu. Arkadaşım o tarafa baktı ve gülümsedi. "Demek gemide eşine az rastlanan biri var, Czentovic." Suratımda sözlerinden hiçbir şey anlamadığımı gösteren bir ifade belirmesi üzerine, açıklamak için şöyle devam etti: "Mirko Czentovic, dünya satranç şampiyonu. Turnuvalara katılarak doğudan batıya tüm Amerika'yı karış karış dolaştı, şimdi yeni zaferler kazanmak için Arjantin'e gidiyor."

Gerçekten de o an bu genç dünya şampiyonunu ve hatta olağanüstü bir hızla parlayan yıldızı hakkındaki birkaç detayı hatırladım. Benden çok daha dikkatli bir gazete okuru olan arkadaşım bu detayları güzelce tamamlayacak anekdotlar biliyordu. Czentovic, yaklaşık bir yıl önce çarpıcı bir şekilde Aljechin, Capablanca, Tartakower, Lasker, Bogoljubow gibi saygın satranç ustalarının arasına adını yazdırmıştı. 1922'de New York'taki bir satranç turnuvasında ortaya çıkan yedi yaşındaki mucize çocuk Rzecewski'den bu yana, kimsenin tanımadığı birinin şanlı satranç locasına girişi hiç bu kadar büyük sükse yaratmamıştı. Zira Czentovic'in zihinsel kapasitesi, böylesi parlak bir yükselişin belirtilerini göstermemişti kesinlikle. Çok geçmeden bu satranç ustasının özel hayatında hiçbir dilde imla hatası yapmaksızın iki kelime yazamadığı ve öfkeli bir rakibinin iğneleyici bir üslupla söylediği gibi "gelmiş geçmiş her alanda kara cahil" olduğu söylentisi yayıldı.

Yugoslavyalı yoksul bir Tuna kayıkçısı olan babası bir gece ufak kayığıyla bir kuru yük gemisinin altında kalmıştı. O ücra bölgenin papazı da o zamanlar on iki yaşında olan ve babasının ölümünden sonra yalnız kalan Mirko'ya acıyarak ona kol kanat germişti. İyi kalpli papaz var gücüyle çabalayıp az konuşan ve zor anlayan geniş alınlı bu çocuğa, köy okulunda bir türlü öğrenemediği şeyleri evde verdiği özel derslerle öğretmeye çalıştı.

Ancak tüm çabaları nafileydi. Mirko, kendisine yüz kere anlatılan harflere hâlâ yabancı gözlerle bakıyordu. Ağır işleyen beyni, en basit konuları kavramaktan bile acizdi. On dört yaşında olduğu halde hesap yapacağı zaman hâlâ

parmaklarını kullanıyordu ve bir kitap ya da bir gazete okumak yeniyetme bu çocuk için başlı başına bir sıkıntı demekti. Bununla birlikte Mirko'nun isteksiz ya da dik başlı olduğu asla söylenemezdi. Kendisinden istenen şeyleri hiç karşı çıkmadan yapıyordu; su taşıyor, odun kırıyor, tarlada çalışıyor, mutfağı temizliyor ve sinir bozucu bir gevşeklikle de olsa verilen her görevi layığıyla yerine getiriyordu. Kalın kafalı bu oğlanın iyi kalpli papazı en çok kızdıran huyu ise büsbütün kayıtsız oluşuydu. Kendisinden özellikle istenmeden hiçbir şey yapmazdı; ne bir soru sorar, ne diğer çocuklarla oyun oynar, ne de açık açık söylenmediği müddetçe kendine bir uğraş arardı. Mirko ev işlerini bitirir bitirmez çayırdaki koyunları andıran boş bakışlarıyla hiç hareket etmeden sessizce odada oturur ve çevresindeki olaylara en ufak katılım göstermezdi. Papaz akşamları uzun çiftçi piposunu tüttürerek jandarma çavuşuyla her günkü üç ellik satranç oyununu oynarken, sarı saçlı oğlan hiç ağzını açmadan yanlarına çömelir ve ağırlaşmış gözkapaklarının altından uykulu ve ilgisiz gözlerle kareli tahtaya bakardı.

Bir kış akşamı iki rakip o günkü satranç oyunlarına dalmışken, köyün ana yolundan o tarafa doğru hızla yaklaşan bir kızağın küçük çanları duyuldu. Kasketi karlarla kaplı bir çiftçi telaşla içeri daldı; yaşlı annesinin ölüm döşeğinde olduğunu ve zamanında kutsanabilmesi için papazın hemen onunla gelmesi gerektiğini söyledi. Papaz hiç tereddüt etmeden isteneni yaptı.

Henüz bardağındaki birayı bitirmemiş olan jandarma çavuşu, ayrılmadan önce içmek için piposunun ateşini tazeledi ve tam ağır konçlu çizmelerini giymeye hazırlanıyorken

Mirko'nun gözlerini hiç kırpmadan üzerindeki oyun yarım kalmış olan satranç tahtasına baktığını fark etti.

"Ne o, oyuna devam etmek mi istiyorsun?" diye sordu alaylı bir edayla. Ayakta uyuyan çocuğun tahtadaki tek bir taşı bile kuralına uygun oynatmayı beceremeyeceğinden büsbütün emindi. Oğlan çekingen gözlerle ona baktı ve ardından başını sallayıp papazın yerine oturdu. On dört hamle sonra jandarma çavuşu oyunu kaybetmişti, üstelik bu yenilginin kesinlikle dikkatsizce yapılan bir hamleden kaynaklanmadığını kabul etmek zorundaydı. Sonuç ikinci oyunda da aynıydı.

"Hey Balam'ın eşeği!"[1] diye şaşkınlıkla bağırdı papaz geri döndüğünde. Pek fazla İncil okumayan jandarma çavuşuna, iki bin yıl önce buna benzer bir mucizenin meydana geldiğini, bir dilsizin birdenbire bilgeliğin dilini keşfettiğini açıkladı. Vaktin bir hayli geç olmasına rağmen papaz daha doğru düzgün okuma yazma bilmeyen öğrencisine bir düello için meydan okumaktan kendini alamadı. Mirko onu da hiç zorlanmadan yendi. Tahtanın üzerine eğdiği geniş

1 Balam, Eski Ahit'te İsrailoğulları dışından bir peygamberdir. Tevrat'taki kıssaya göre, Hz. Musa önderliğindeki İsrailoğulları'nın çölde Kenan'a doğru ilerlediklerini gören Moab kralı endişeye kapılır. İsrailoğulları'na karşı kendilerine yardım etmesi için Balam'ı davet eder. Tanrı'dan alacağı emre göre hareket edeceğini bildiren Balam'a bu konuda müsaade verilmez. Moab kralının ısrarı üzerine yine Tanrı'ya danışan Balam'a bir rivayete göre gitme izni verilir (Sayılar, 22/20), diğer bir rivayete göre ise o izin verilmeksizin yola çıkar (Sayılar, 22/22). Yolda eşeği melek tarafından durdurulur. Eşek yola devam etmeyi reddettikçe Balam'ın şiddetiyle karşılaşır; nihayetinde dile gelir ve sahibini uyarır. Yoluna devam eden Balam, Balak'a sadece izin verilen şeyleri söyleyebileceğini ifade eder. Söylediği dört meselin hepsinde de kralın beklediğinin aksine, İsrailoğulları'nı lanetlemek yerine onları mübarek kılar (Sayılar, 23/7-10, 18-24; 24/3-9, 15-24).

alnını bir kez olsun kaldırmadan, ağır ağır, büyük bir ciddiyetle oynuyordu. Hamlelerinde inkâr edilemez bir kesinlik vardı. Ne jandarma çavuşu, ne de papaz ilerleyen günlerde ona karşı bir oyun kazanmayı başarabildi. Öğrencisinin zekâ geriliğini herkesten daha iyi bilen papaz bu tek yönlü tuhaf yeteneğin sağlam bir sınava ne kadar dayanabileceğini şiddetle merak etmeye başladı. Mirko'ya bir nebze olsun çekidüzen vermek için çalıya dönmüş saman sarısı saçlarını köy berberinde kestirdikten sonra onu da kızağına alıp küçük komşu kente gitti. Kentin ana meydanında bulunan kafenin bir köşesinde ateşli satranç oyuncuları vardı, bu oyuncular ondan daha deneyimliydi. Papazın, sırtında koyun kürkü, ayaklarında ağır ve yüksek konçlu çizmeler olan on beş yaşındaki al yanaklı sapsarı saçlı oğlanı iterek kafeye sokması, içeride oturan kalabalıkta en ufak bir şaşkınlık uyandırmadı. Çocuk, satranç masalarından birine çağırılana dek, yabancı bir ortama girmenin verdiği çekingenlikle gözlerini yere indirmiş halde bir köşede dikildi. Mirko, Sicilya Savunması denen açılışı, iyi kalpli papazda hiç görmediği için oynadığı ilk oyunu kaybetti. İkinci oyunda ise oradaki en iyi oyuncuyla berabere kaldı. Üçüncü ve dördüncü oyunlardan başlayarak hepsini teker teker yendi.

Küçük bir Yugoslav taşra kentinde heyecan verici olaylar pek nadir vuku bulurdu. Dolayısıyla bu taşralı şampiyonun ilk ortaya çıkışı, orada toplanan ileri gelenler tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. Bu mucize çocuğun kesinlikle ertesi güne kadar kentte kalması gerektiğine oybirliğiyle karar verildi; böylece satranç kulübünün diğer üyeleri bir araya toplanabilecek, özellikle de koyu bir satranç tutkunu olan

yaşlı Kont Simczic'in şatosu bu olaydan haberdar edilebilecekti. Evlat edindiği oğlana yepyeni bir kıvançla bakan, ancak onun yeteneğini keşfetmekten duyduğu mutluluğa rağmen görevi gereği yönetmek zorunda olduğu pazar ayinini kaçırmak istemeyen papaz, birkaç deneme oyunu daha oynanabilmesi için Mirko'yu orada bırakmaya razı oldu. Genç Czentovic satranç köşesindekilerin hesabına otele yerleştirildi ve o akşam ilk defa bir klozet gördü. Ertesi gün, pazar öğleden sonra satranç salonu tıklım tıklımdı. Dört saat boyunca hiç kıpırdamadan satranç tahtasının önünde oturan Mirko, tek kelime konuşmadan, hatta başını bile kaldırmadan oyuncuları birbiri ardına bertaraf etti. En sonunda eşzamanlı oyunların oynanması teklif edildi. Geç anlayan bu oğlana eşzamanlı oyunda tek başına birden fazla rakiple oynaması gerektiğini anlatabilmek bir hayli zaman aldı. Fakat Mirko bu oyun şeklini kavrar kavramaz hızla işe koyuldu ve ağır ayakkabılarının gıcırtısı eşliğinde yavaş adımlarla masa masa gezerek sekiz oyundan yedisini kazandı.

Derken büyük tartışmalar başladı. Tam anlamıyla kentten biri olmadığı halde bu yeni şampiyon sayesinde kenttekilerin millî gururu birden alevlenmişti. Harita üzerindeki varlığı şimdiye kadar neredeyse hiç kimse tarafından fark edilmemiş bu küçük kent, belki de sonunda dünyaya meşhur bir kişi kazandırmanın onurunu yaşayabilecekti. Normalde yalnızca garnizonun kabaresi için şantözler ve başka kadın şarkıcılar ayarlayan Koller adındaki bir menajer, bir yıllık para yardımı yapıldığı takdirde bu genç adamın, Viyana'da tanıdığı oldukça yetenekli bir ustadan profesyonel satranç eğitimi almasını sağlamaya hazır olduğunu bildirdi.

Altmış yıldır bir gün bile aksatmadan satranç oynadığı halde böylesi sıradışı bir rakiple karşılaşmamış olan Kont Simczic, gerekli parayı hemen karşıladı. İşte o gün kayıkçının oğlu için hayret verici bir kariyer başladı.

Altı ay sonunda Mirko satranç sanatının tüm sırlarına hâkimdi artık, fakat ilerleyen zamanlarda uzman çevrelerce çokça gözlenen ve sık sık alay konusu edilen tuhaf bir eksikliği vardı. Czentovic asla bir satranç oyununu ezberden ya da ustaların söylediği gibi "körleme"[2] oynamayı beceremiyordu. Savaş meydanını hayal dünyasının uçsuz bucaksız alanına yerleştirmekten büsbütün acizdi. Üzerinde altmış dört kare ve otuz iki taş bulunan siyah beyaz satranç tahtası daima gözle görülür şekilde önünde olmak zorundaydı. Ünü tüm dünyaya yayıldığı zamanlarda bile usta işi bir oyunu yeniden canlandırmak ya da kendi kendine bir problemi çözmek istediğinde taşların durumunu canlı canlı görebilmek için devamlı yanında küçük bir katlanır satranç takımı taşıyordu. Aslında önemsiz gibi görünen bu kusur, hayal gücünün yetersizliğine işaret ediyordu ve yakın çevrelerce, aynı müzisyenler arasından seçkin bir virtüözün ya da bir orkestra şefinin notalara bakmadan çalmayı ya da orkestrayı yönetmeyi becerememesi üzerine yapıldığı gibi hararetle tartışılıyordu. Ancak kendine has bu tuhaf özelliği, hiçbir şekilde Mirko'nun etkileyici yükselişine engel olmuyordu. Daha on yedi yaşındayken bir düzine satranç ödülü kazanmıştı bile, on sekiz yaşında Macaristan şampiyonu olmuş ve nihayet yirmi yaşında da dünya şampiyonluğunu ele geçirmişti. Zekâ düzeyi,

2 Körleme satrançta oyuncu tahtaya bakmaz, taşlara dokunmaz; sadece notasyonları kullanır.

hayal gücü ve cesaret konularında her biri ondan kat kat üstün olan en korkusuz şampiyonlar bile onun sağlam ve sarsılmaz mantığı karşısında tıpkı hantal Kutusow karşısındaki Napoléon ya da Fabius Cunctator karşısındaki Hannibal gibi mağlup oluyorlardı. Ünlü tarihçi Livius'un rivayetine göre aynı şekilde Fabius da çocukluğunda buna benzer dikkat çekici uyuşukluk ve zekâ geriliği belirtileri göstermiş. Böylece, aralarında zekâ düzeyi yönünden üstün birbirinden farklı insanların, filozofların, matematikçilerin, hesap ustası, imgelemi kuvvetli ve genellikle yaratıcı olan kişilerin bulunduğu satranç ustaları galerisine ilk defa tinsel dünyanın tamamen dışında biri, en kurnaz gazetecinin bile ağzından kamuoyu için ilgi çekici bir laf koparmayı başaramadığı, ağırkanlı, ketum bir taşralı çocuk girmişti. Kuşkusuz Czentovic, gazetelerden esirgediği düzgün cümleleri, hakkında anlatılan anekdotlarla çok geçmeden fazlasıyla telafi etti. Zira eşsiz bir usta olarak satranç masasından kalktığı anda savunmasız kalan Czentovic tuhaf ve neredeyse komik bir hale giriyordu; siyah resmî takım elbisesine ve üzerinde hafif gevşek duran inci iğnesiyle fiyakalı kravatına ve özenle bakımı yapılmış parmaklarına rağmen hal ve hareketleriyle hâlâ köyde papazın odasını süpüren aynı ebleh köylü çocuğuydu. Meslektaşlarını kâh güldüren kâh kızdıran beceriksiz ve düpedüz edepsiz bir kabalıkla yeteneğini ve ününü kullanarak pinti ve hatta çoğu zaman bayağı bir açgözlülükle kazanabildiği kadar para kazanmaya çalışıyordu. Şehirden şehre seyahat ediyor, daima en ucuz otellerde konaklıyor, ücreti karşılandığı takdirde en berbat kulüplerde oynuyor, resimlerinin sabun reklamlarında kullanılmasına müsaade ediyor ve hatta doğ-

ru düzgün iki kelime yazmaktan dahi aciz olduğunu gayet iyi bilen rakiplerinin alaylarına hiç kulak asmadan adını, aslında Galiçyalı genç bir öğrencinin işgüzar yayımcılar için kaleme aldığı "Satranç Felsefesi" adlı bir kitaba satıyordu. Tüm gözü pek insanlarda olduğu gibi onun da gülünç görünmenin ne demek olduğu konusunda en ufak bir fikri yoktu; dünya şampiyonasında aldığı galibiyetlerden bu yana kendini dünyanın en önemli adamı gibi görüyordu. Tüm o zeki, kültürlü, güzel konuşan ve yazan insanları kendi alanlarında yenmiş olmanın bilinciyle, hepsinden önemlisi elle tutulur bir gerçek olarak onlardan daha fazla kazanması sebebiyle başlangıçtaki güvensizliğini, hissiz ve çoğunlukla kaba bir şekilde sergilenen bir gurura dönüştürmüştü.

Czentovic'in çocuksu kendini beğenmişliklerinden birkaç tipik örnek veren arkadaşım, "Ama böyle hızlı kazanılan bir şöhret nasıl olur da boş kafalı bir insanı sersemletmez?" diyerek sözlerini noktaladı. "Yirmi bir yaşındaki Banatlı bir köylü çocuk, birdenbire dört köşeli bir tahtanın üzerindeki taşları ileri geri hareket ettiriyor ve köyündeki tüm insanların odunculuk yaparak, en ağır işlerde çalışarak koca bir yılda kazandığından fazlasını bir haftada kazanıyor, - nasıl olur da böbürlenmez? Ayrıca Rembrandt'ın, Beethoven'ın, Dante'nin ya da Napoléon'un kim olduğu hakkında en ufak fikri olmayan birinin kendini büyük bir insan olarak görmesi aslında oldukça kolay değil mi? Beyni duvarlarla çevrili bu oğlanın bildiği tek bir şey var, o da aylardır oynadığı oyunlardan birini bile kaybetmediği. Bununla birlikte yeryüzünde paradan ve satrançtan başka değerler de olduğunu bilmediği hesaba katılınca aynada kendini bir dev olarak görmesi son derece normal."

Arkadaşımın verdiği bu bilgiler bende özel bir merak uyandırmıştı. Bir fikre odaklanmış, dar görüşlü insanların her çeşidi oldum olası ilgimi çekmiştir. Zira bir insan kendini ne kadar kısıtlarsa, buna karşılık sonsuzluğa o kadar yaklaşır. İşte tam olarak böyle görünüşte dünyadan kopuk yaşayanlar, kendi özel âlemlerinde bir karınca gibi dünyanın ilginç ve eşsiz bir minyatürünü inşa eder.

Böylelikle kafası yalnızca bir şeye basan bu sıradışı tipi on iki gün sürecek Rio seyahati boyunca mercek altına alma niyetinde olduğumu açıkça belli ettim.

Ne var ki arkadaşım, "Bu işte şansın pek yaver gitmeyebilir," diyerek beni uyardı. "Bildiğim kadarıyla Czentovic'e dair en ufak bir psikolojik bilgi koparmayı kimse başaramadı. Bu kurnaz köylü, tüm o akıl sır ermeyen eblehliğinin arkasında asla açık vermemesini sağlayan büyük bir zekâ gizliyor; tabii bunu da ufak meyhanelerde bir araya topladığı kendi hemşehrileri dışında kimseyle konuşmamak gibi basit bir teknik sayesinde başarıyor. Bulunduğu ortamda kültürlü birinin olduğunu hissedince hemen kabuğuna çekiliyor. Böylece kimse onun ağzından aptalca bir söz duyduğunu ya da sözde dipsiz bir kuyu olan bilgisizliğini sınadığını ileri sürerek övünemiyor." Hakikaten arkadaşım haklı olmalıydı, zira seyahatin ilk günlerinde hoş olmayan bir sırnaşıklık sergilemeden -ki bu hiç benim tarzım değildi- Czentovic'e yaklaşmanın tamamen imkânsız olduğu anlaşıldı. Gerçi ara sıra gezinti güvertesinde dolaşırdı, ama daima Napoléon'un o meşhur pozundaki gibi ellerini arkasında kavuşturmuş, omuzlarını kibirli bir edayla içine çekmiş bir halde yürürdü. Hem zaten bu güverte gezintilerni gezgin filozoflar misali

her zaman öyle aceleyle ve apar topar yapıyordu ki, onunla konuşabilmek için koşar adım peşinden gitmek gerekiyordu. Diğer yandan büyük salonlarda, barda, sigara odasında asla boy göstermiyordu. Bir kamarottan edindiğim gizli bilgiye göre Mirko, alıştırma yapmak veya bazı hamleleri iyice pekiştirmek için günün büyük bölümünü kamarasında, büyük bir satranç tahtasının başında geçiriyordu.

Üç gün sonra, onun sağlam savunma tekniğinin benim ona ulaşma arzumdan daha başarılı oluşu iyiden iyiye sinirlerimi bozmaya başladı. Daha önce hiç bir satranç ustasıyla bizzat tanışma fırsatım olmamıştı ve şimdi böyle bir insanı kendi içimde kişiselleştirmek için ne kadar çok uğraşsam da bütün bir yaşam boyunca sadece altmış dört siyah-beyaz karenin etrafında dönen bir beyin faaliyeti bana o kadar akıl almaz geliyordu. Gerçi kendi tecrübelerimden "kralların oyunu"nun gizemli cazibesini biliyordum. İnsanların icat ettiği oyunlar arasında, tesadüflerin her türlü hükümranlığından kendini soyutlayan ve zafer armağanını yalnızca akla ya da daha ziyade akli dirayetin belirli bir biçimine veren yegâne oyundur bu. Fakat zaten insan satrancı bir oyun olarak nitelendirip onu küçültücü bir şekilde kısıtlayarak kendini suçlu duruma düşürmüş olmuyor mu? Satranç aynı zamanda bir bilim, bir sanat, tıpkı yerle gök arasında süzülen Muhammed'in tabutu gibi bu iki sınıf arasında gidip gelen, tüm karşıt çiftlerin bir kerelik bileşimi değil mi? Hem çok eski, hem yepyeni, işleyişi mekanik, fakat sadece hayal gücü yoluyla etkili, hem sabit bir geometrik alanla sınırlı hem de bileşenleri yönünden sınırsız, hem sürekli gelişen hem de kısır, hiçbir sonuca götürmeyen bir düşünce, hiçbir şey hesaplamayan bir matematik, ese-

ri olmayan bir sanat, temeli olmayan bir mimari ve tüm bunlara karşın kesin bir şekilde tüm kitap ve eserlerden daha kalıcı; insanların can sıkıntısını yok etmesi, zekâlarını keskinleştirmesi ve ruhlarını canlandırması için yeryüzüne hangi tanrının gönderdiği kimse tarafından bilinmeyen, tüm halklara ve tüm zamanlara ait tek oyun. Ne başı belli ne de sonu. Her çocuk bu oyunun temel kurallarını öğrenebilir, her acemi onu deneyebilir. Ama yine de satranç, bu değişmez dar karenin içinde özel ustalar doğurabilir; diğer insanlarla asla mukayese edilemeyen, sadece ve sadece satranca yönelik yeteneği olan insanlar; öngörü, sabır ve tekniğin aynı matematikçiler, şairler ve müzisyenlerdeki gibi kesin olarak belirlenmiş bir oranda, lakin farklı bir alanda ve bağlamda etkili olduğu özgül dehalar. Belki de frenolojiye merak duyulan eski zamanlarda, Gall[3] gibi biri, böyle satranç ustalarının beyinlerindeki gri bölgede özel bir kıvrım ya da diğer insanlarınkine kıyasen daha yoğun görülen bir çeşit satranç kası veya satranç yumrusu olup olmadığını araştırırdı. Hele ki bu özgül dehanın, yüz kiloluk boş bir kayanın içinde ortaya çıkan tek bir altın filizi gibi mutlak bir akli atalet içerisine yayılmışa benzediği Czentovic örneği, böyle bir uzmana nasıl da çekici gelirdi. Esasen böyle olağanüstü ve dahiyane bir oyunun son derece özel şampiyonlar ortaya çıkaracağını oldum olası biliyordum; ancak dünyayı yalnızca siyah ve beyaz arasındaki dar bir yola indirgeyen, yaşamındaki zaferleri otuz iki taşı bir ileri bir geri, bir oraya bir buraya hareket ettirerek

3 Franz J. Gall (1758-1828) Alman doktor; insanın kafatasından zekâsının ve fiziksel yeteneklerinin belirlenebileceğini ileri süren frenoloji teorisini ortaya koymuştur.

kazanmaya çalışan, yeni bir oyunun açılışında ilk hamleyi piyonla değil de atla yapmayı tercih etmenin onun için kahramanlık olduğu, satranç kitabının ufak bir köşesinde anılması ölümsüzleşmesine yetecek bir başarı anlamına gelen keskin zekâlı bir insanın; aklını kaçırmadan on, yirmi, otuz, hatta kırk yıl boyunca tüm düşünce gücünü tekrar tekrar gülünç bir faaliyete, tahtadan bir kralı tahtadan bir karenin üzerinde köşeye sıkıştırmaya yönelten insanın, bu akıllı insanın hayatını tahayyül etmeye çalışmak ne kadar zor, ne kadar imkânsızdı!

İşte şimdi böyle olağanüstü bir insan, böyle sıradışı bir dâhi ya da böyle esrarengiz bir kaçık ilk defa bu kadar yakınımda, aynı gemide sadece altı kamara ötemdeydi ve tinsel şeylere olan merakı daima bir çeşit tutkuya dönüşen talihsiz ben, ona yaklaşmaya kadir değildim. Derken en abes seçenekleri düşünmeye başladım; mesela, sözde önemli bir gazete için onunla röportaj yapmak istediğim yalanıyla gururunu okşamak ya da ona İskoçya'da kârlı bir turnuva teklifinde bulunup açgözlülüğünden yararlanmak. Fakat en sonunda hatırladım ki bir avcının yaban horozunu yakalarken kullandığı en güvenilir yöntem, onun çiftleşme ötüşünü taklit etmekti. Yani insanın bir satranç ustasını üzerine çekmek için bizzat satranç oynamasından daha etkili ne olabilirdi ki?

Ne var ki hayatım boyunca hiçbir zaman ciddi bir satranç oyuncusu olmamıştım, bunun da nedeni oldukça basitti: Çünkü satrançla sadece eğlence için, üzerine fazla kafa yormadan ilgilenmiştim. Tahtanın önünde bir saat oturduğumda, bunu kendimi zorlamak için değil, bilakis

kafamı rahatlatmak için yapardım. Ben kelimenin tam anlamıyla satrancı sadece "oynardım"; oysa diğerleri, yani gerçek satranç oyuncuları satrancı ciddiye alır. Aşk gibi satranç için de kesinlikle bir eş gereklidir ve gemide bizim dışımızda başka satranç meraklısı olup olmadığını henüz bilmiyordum. Onları deliklerinden çıkarmak için sigara salonuna oldukça basit bir tuzak kurdum: Benden daha kötü oynadığı halde karımla birlikte birer kuş avcısı misali bir satranç tahtasının önüne oturduk. Hakikaten de daha altıncı hamlemizi yapmamıştık ki oradan geçen biri yanımızda durdu. Bir ikincisi de izlemek için izin istedi. En sonunda da beklenen rakip ortaya çıktı ve bana meydan okudu. Adı McConnor'dı, İskoç bir inşaat altyapı mühendisiydi. Duyduğum kadarıyla Kaliforniya'daki petrol kuyularından kendine büyük bir servet edinmişti. Dış görünüşüne bakıldığında sert, neredeyse bir kare şeklinde köşeli çenesi ve sağlam dişleri olan iri yarı bir adamdı. Muhtemelen yüzündeki belirgin kırmızılığı -en azından kısmen- bolca içtiği viskiye borçluydu. Dikkat çekici derecede geniş, sert ve neredeyse atletik bir görünüme sahip omuzları maalesef oyundaki karakterine de yansıyordu; çünkü Bay McConnor denen bu adam en önemsiz oyunda bile, bir yenilgi almayı küçük düşürülmek addeden, sadece kendini düşünerek başarıya ulaşan insanlardandı. Hayata karşı kendini zorla kabul ettirmeye alışmış ve elde ettiği somut başarılarla şımarmış, kendi kendini yetiştiren bu iriyarı adam öyle bir üstünlük duygusuna kapılmıştı ki kendisine karşı yapılan her muhalefeti hadsiz bir isyan ve adeta bir hakaret olarak algılıyordu. İlk oyunu kaybedince hemen suratını astı ve amirane bir tavırla uzun uzadıya bu

yenilginin yalnızca anlık bir dikkatsizlikten kaynaklandığını açıklamaya başladı. Üçüncü oyundaki mağlubiyetine yan odadan gelen bir gürültüyü bahane etti. Kaybettiği her oyunun ardından hemen bir rövanş istiyordu. Bu inatçılığı başlangıçta hoşuma gidiyordu; ne de olsa onu sadece asıl amacıma ulaşmak, yani dünya şampiyonunu masamıza çekmek için gerekli bir refakatçi olarak görüyordum.

Üçüncü gün amacıma ulaştım, daha doğrusu yarısına ulaştım. Czentovic, ya gezinti güvertesinde dolaşırken pencereden satranç tahtasının başında oturduğumuzu gördü ya da yalnızca tesadüf eseri sigara salonunu varlığıyla şereflendirdi, her halükarda biz acemileri onun sanatını icra ederken görünce istemsizce bir adım yaklaştı ve bu ölçülü mesafeden oyun tahtamızı şöyle bir süzdü. McConnor tam o esnada bir hamle yapıyordu ve anlaşılan sadece bu hamle bile acemi çabalarımızın onun gibi bir ustanın ilgisine layık olmadığını anlamasına yetmiş gibiydi. Tıpkı bizim bir kitapçıda, indirime girmiş kötü bir polisiye romanını daha kapağını bile açmadan kenara iterken sergilediğimiz doğal bir tavırla masamızdan uzaklaştı ve sigara salonunu terk etti. "Ölçüp tarttı ve çok basit buldu," diye düşündüm kendi kendime. Bu duygusuz ve hor gören bakış beni biraz kızdırmıştı. Öfkemi bir şekilde dindirmek için McConnor'a döndüm:

"Hamleniz şampiyonun pek ilgisini çekmedi anlaşılan."

"Hangi şampiyon?"

Ona az önce yanımızdan geçen ve küçümseyici bakışlarla oyunumuzu inceleyen o beyefendinin dünya satranç şampiyonu Czentovic olduğunu açıkladım. Ardından, bu hadiseyi atlatacağımızı ve onun seçkin aşağılamasına de-

rin bir üzüntü duymaksızın alışacağımızı ekledim. Bu acı gerçek herkes için geçerliydi. Ancak pek umursamadan yaptığım bu açıklama, şaşırtıcı bir şekilde McConnor üzerinde beklenmedik bir etki yarattı. Birdenbire tepesi attı, oyunumuz büsbütün aklından çıktı ve gözle görülür bir şekilde hırsından köpürmeye başladı. Czentovic'in gemide olduğundan haberi olmadığını ve mutlaka onunla bir oyun oynamak istediğini söyledi. Bir keresinde kırk kişiyle birlikte oynadığı bir eşzamanlı oyun dışında bir dünya şampiyonuyla hiç satranç oynamamış. Ama o bile son derece çekişmeli geçmiş ve McConnor neredeyse kazanıyormuş. Ardından bir satranç şampiyonunu tanıyıp tanımadığımı sordu. Hayır, anlamında başımı salladım. "Onunla konuşup yanımıza çağırmak istemez misin?" diye sordu. Bildiğim kadarıyla Czentovic'in yeni ilişkiler kurmaya pek hevesli olmadığını ileri sürüp bu isteğini geri çevirdim. Ayrıca bizim gibi üçüncü sınıf oyuncularla oynamak, bir dünya şampiyonunun nasıl ilgisini çekebilirdi ki...

Bu "üçüncü sınıf oyuncu" yakıştırmasını McConnor gibi fazlasıyla hırslı olan bir adama yapmamam gerekirdi. Öfkeyle arkasına yaslandı ve hiddetle Czentovic'in, bir beyefendinin kibar davetini geri çevireceğine kendi adına inanamadığını söyledi. İsteği üzerine anlattığım dünya şampiyonunun görünüşü hakkındaki ayrıntıları dinledikten sonra oyunumuzu hiç umursamadan yarıda bırakıp büyük bir sabırsızlıkla Czentovic'i bulmak için gezinti güvertesine koştu. Böylesi geniş omuzlara sahip birinin, bir şeyi kafasına koyduğunda asla durdurulamayacağını tekrardan gördüm.

Heyecanla beklemeye koyuldum. On dakika sonra McConnor geri döndü, pek keyifli görünmüyordu.

"Ee?" diye sordum.

"Haklıydınız," diye yanıtladı biraz sinirli bir ses tonuyla. "Pek dost canlısı bir bey değil. Adımı söyleyip kim olduğumu açıkladım. Bana elini bile uzatmadı. Gemideki yolcular olarak bize karşı bir eşzamanlı oyun oynamasından büyük gurur ve mutluluk duyacağımızı anlatmaya çalıştım. Ama o ayak diremeye devam etti; üzgün olduğunu, ancak menajeriyle imzaladığı sözleşmedeki yükümlülüklerin turnesi esnasında para almadan bir oyun oynamasını açıkça yasakladığını söyledi. Bir oyun için talep ettiği ücretin minimum iki yüz elli dolar olduğunu ekledi."

Güldüm. "Birkaç taşı siyahtan beyaza hareket ettirmenin böyle kazançlı bir iş olabileceği asla düşünmezdim doğrusu. Umarım aynı kibarlıkla vedalaşmışsınızdır."

Fakat McConnor ciddiyetini hiç bozmadı. "Oyun yarın öğleden sonra saat üçte oynanacak. Burada, sigara salonunda. Umarım kendimizi kolayca pataklatmayız."

"Nasıl yani? Ona iki yüz elli dolar vermeyi kabul mü ettiniz?" diye bağırdım büyük bir şaşkınlıkla.

"Neden olmasın? *C'est son métier.*[4] Gemide bir dişçi olsaydı ve benim dişim ağrısaydı ondan da dişimi ücretsiz çekmesini isteyemezdim. Böyle yüklü bir ücret talep etmek adamın en doğal hakkı; her meslekte gerçek ehiller, aynı zamanda en iyi iş adamlarıdır. Benim açımdan bakınca da iş ne kadar

4 Bu onun mesleği. (Fr.)